

ביקורת

שקיעה סיצייליאנית

מהדורה מחודשת של 'הברדלס' מחזירה (שוב) את הקוראים אל סיצייליה, סוף המאה ה־19. הביוגרפיה המעניינת והמוזרה של הסופר, בן האצולה ג'וזפה די למפדוזה, ראויה להפוך אף היא לרומאן

הברדלס

ג'וזפה טומאזי די למפדוזה
מאיטלקית: פינינה בת־שלה ואמציה פורת
עם עובד, תשס"ט, 329 עמ'

חבצלת פרבר

זוהי מהדורה חדשה של הספר, הנחשב לאחד מן הקלאסיקות של המאה ה־20. ספרו של ג'וזפה טומאזי נסיד למפדוזה, דוכס פאלמה, וכיוצא באלה תארי אצולה פורסם ב־1957 באיטליה במקור הכתוב באיטלקית־סיצייליאנית, ויצא לראשונה לאור בעברית ב־1961 בהוצאת עם עובד, בתרגומה המעולה של פנינה בת־שלה (במהדורה הנוכחית הצטרף לצידה אמציה פורת כעורך לשוני או כמתרגם־שותף). הסיפור גם הוסרט, בבימויו של ויסקונטי, עם ברט לאנקסטר בתפקיד הראשי בשנת 1963. מאז שפורסם בעברית קראתי אותו פעמיים־שלוש, ותמיד נהניתי ממנו מאוד. סברתי שהספר ראוי להוצאה מחודשת למען הקורא הישראלי ושמתחי לגלות שגם הוצאת "עם עובד" סבורה כמוני.

"הברדלס" (בתרגום מדויק יותר: "חתול הבר" - Gattopardo) הוא סיפור שקיעתה של משפחת אצולה בסיצייליה בסוף המאה ה־19. יש שהשוו אותו ל"חלף עם הרוח", אבל אני נוטה יותר להשוות אותו ל"בית בודנברוק", שגם הוא ספר בעל איכויות ספרותיות ו"קלאסיות" דומות. אני מדגישה את השם המקורי "חתול הבר", משום שגיבור הספר, דון פבריציו עצמו, מתייחס אל חתול הבר (אין ולא היו בסיצייליה ברדלסים...). הוא משמש לו להשוואה בין החיה שנרדפה וניצודה עד שנעלמה מן הנוף הסיצייליאני, ובין בית סאלינה, משפחת האצולה שהוא עומד בראשה.

דמותו של הנסיך פבריציו קורברה לבית סאלינה, העומדת במרכז הספר, היא דמות מורכבת ומלאה ניגודים וסתירות. איש כבד גוף ועצום מימדים, נואף תמידי, אך גם משכיל, עדין ורגיש: "אצבעותיו קימטו מטבעות דוקאטים כאילו היו נייר... אבל ידעו גם ללטף בעדינות יתרה, והיטב ידעה זאת אשתו מריה סטלה...". העלילה מתרחשת בשנים שבין 1860 ו־1910. אלו השנים שבהן התרחש התהליך של איחוד איטליה והגדרתה (הזמנית, כפי שהתברר אחרי מלחמת העולם השנייה) כממלכה תחת שלטון בית פיימונטה מטורינו, שבראשו עמד אז המלך ויטוריו עמנואלה ה־1. הסיצייליאנים הצטרפו אל המאבק הזה ברגשות מעורבים, ועד היום אינם בטוחים שנהגו בתבונה. ב־1860 נחת גאריבלדי בראש כוחותיו הרפובליקניים (שגם כיום, והדבר מופיע אף בספר, הם מתוארים כאספסוף...) על חופי סיצייליה. בנקודה

זו מתחיל סיפורו של "הברדלס". המאבק כנגד בית הבסבורג והמלך האוסטרי השולט ברוב איטליה מסמן עבור דון פבריציו, ובצדק, את סופו של העולם המוכר ואת קצו של בית סאלינה. זהו גם קץ ביולוגי: יורשו הביולוגי של דון פבריציו הוא הבן הבכור. "פאולו, דוכס קורצ'טה, נמוך קומה היה, חלש, עורו כעין הזית והוא נראה קשיש מאביו". נער חלוש אופי שמתעניין בסוס שלו יותר מאשר בענייני האחוזה והמשפחה. אחיו של פאולו, ג'ובאני, נטש את הבית ונעלם ללונדון, שבה מצא לו חיים "צנועים של פקיד במחסן פחמים". כוחה־החיות נמצא בצד הנשי, בבנותיו של דון פבריציו. "הנקבות שמנמנות, פורחות מרוב בריאות, בעלות גומות חן ערמוניות...". משום כך הירש האמיתי ובנו המאומץ של הנסיך הוא אחיינו טנקרדי, ממשפחת פלקונרי האצילה. "אביו הבוזבז, בעלה של אחות הנסיך, פיזר את רכושו ומת", והמלך מסר את טנקרדי לאפוטרופסותו של דודו פבריציו סאלינה. דון פבריציו אוהב ומעריך אותו, למורת רוחו של פאולו הבכור.

טנקרדי הוא הגשר המקשר בין העבר להווה ולעתיד: הוא מצטרף למורדים כנגד האוסטרים ונושא לאישה את אנג'ליקה, בתו של קאלוג'רו סדארה. סדארה הוא בורגני עשיר, נציג המעמד הבינוני העולה, המרכז של עולס־ההעתיד. בנשף־החתונה עומד סדארה בארמון סאלינה ליד דון פבריציו. "עיניו הקטנות הזריזות משוטטות על פני האולם ואינן רואות כלל את יופיו אלא את שוויו בלבד. בבת אחת נעורה בדון פבריציו משטמה כלפיו: בגללו ובגלל עוד מאה כמוהו, בגלל תכניהם האפלים וקמצנותם המושרשת ורדיפת הבצע שלהם, עומדת בכל הרגשת המוות הפורש את צלו על הארמונות האלה...". (עמ' 174). אבל נסיך סאלינה חייב להודות באמת: דון קאלוג'רו ובתו אנג'ליקה הם המנצחים במאבק בין הישן לחדש.

ג'וזפה טומאזי די למפדוזה השלים רק רומן אחד בחייו, אבל כתב מספר סיפורים ותכנן גם לכתוב המשך ל"ברדלס". הספר הנוכחי מכיל 4 סיפורים וכן "נספח" פרי עטו של ג'ואקינו לנצה טומאזי, דודנו של הסופר, שאותו אימץ ג'וזפה נטול הילדים לבן. סופה של שושלת למפדוזה היה כסופה של שושלת בית סאלינה.

הביוגרפיה של די למפדוזה עצמו מעניינת ומזוהה וראויה להפוך אף היא לרומן. כדרכם של ילדי האצולה, רכש את השכלתו הראשונית בבית מפי אמו וסבתו. הן לימדו אותו שפות והשכלה "קלאסית": היסטוריה, ספרות, גאוגרפיה וכו'. משפחתו איבדה במהלך הדורות את מרבית רכושה בגלל ניהול לקוי של האחוזות – בדיוק כמו בית סאלינה ברומאן. במלחמת העולם הראשונה שירת בעל־כורחו בצבא, נשבה על ידי ההונגרים ונכלא במחנה שבויים בהונגריה. הוא נמלט משם ועבר ברגל (!) את כל אירופה, עד שהגיע לחופי צרפת ומשם לאנגליה. שנים רבות בילה במסעות בכל רחבי היבשת, אבל יותר מכול העדיף את לונדון. בביתו של השגריר האיטלקי באנגליה הכיר את אשתו, הברונית מלטביה, אלכסנדרה לבית וולף־סטוקרזה. בארמון המשפחתי של הברונית בילו חופשות קיץ ארוכות. בסיצייליה חיו בארמון המשפחתי בחברתה של אמו של ג'וזפה,

ושתי הנשים נאבקו זו בזו על לבו של הנסיך. בניגוד לבעלה, לאלכסנדרה היה מקצוע של ממש – היא היתה פסיכואנליטיקאית, מראשוני הזרם המתהווה של תלמידי פרויד. המאבק בין שתי הנשים הפריד בין בני הזוג, ובמשך שנים חיו בנפרד זה מזה. רק לאחר מותה של האם חזרו ג'וזפה ואלכסנדרה לחיות זה לצד זה באופן מלא, אך נישואיהם לא התאפיינו בלהט רגשי משמעותי: אלה היו כפי הנראה נישואי־אצולה מן הסוג המסורתי והמשיכה היתה בעיקר בעלת אופי אינטלקטואלי. כשפרצה מלחמת העולם השנייה חיו רוב הזמן באנגליה.

די למפדוזה היה אנטי־פשיסט, וכתביו מלאים אזכורים סרקסטיים אך זהירים כלפי המדינה הפשיסטית ויומרתה לנהל כל פרט בחיי האנשים. אבל אולי מכיוון שהיה איש מופנם, מעולם לא

נוף מסיצייליה על צלחת קרמיקה

התייצב בפני השלטונות בגלוי. מי שמנסה לזהות אצלו השקפות פוליטיות כלשהן מצטט משפטים מסוימים מתוך "הברדלס", למשל המשפט הציני הבא (שמובא מפיו של טנקרדי): "אם לא נימצא גם אנחנו שם (בין המורדים) ירקחו לך הללו רפובליקה. אם אנחנו רוצים שהכול יישאר בעינו, יש צורך בשינוי יסודי, לא?". משפט נוסף שמתאים לציטוט מובא מפיו של דון פבריציו, שללא ספק הוא בן־דמותו הספרותי של הסופר: "שמו של גריבאלדי הטריד אותו מעט. ההרפתקן הזה, שכולו שיער וזקן, היה חסיד מושבע של מאצני (הרפובליקני). כבר גרם צרות למכביר. אבל אם הפיימונטי (המלך ויטוריו עמנואל ה־1) שלח אותו הנה, משמע שהוא סומך עליו" (עמ' 41). ייתכן שלמפדוזה היה בלבו מלוכני, אבל הגישה האירופית שלו לכל שלטון בוודאי מנעה ממנו להזדהות באופן מלא עם איוושהי אידיאולוגיה פוליטית. כמו שאומר דון פבריציו: "הבטלן הזה (מנהל החשבונות של אחוזת סאלינה) מאמין ש'תקופה חדשה ומפוארת תבוא על סיצייליה שלנו'. זה מה שהבטיחו לנו בכל פלישה מאלף הפלישות שידענו ומעולם לא התגשם הדבר. וכי למה

זה יתגשם? ומה באמת יהיה? – משא ומתן מפוסק בכמה מטחים של אש לא יעילה, ואחר כך יהיה הכול כשהיה, והכול יהיה שונה משהיה". או כפי שאומר לו רוסו, "איש זריז וממולח ועיניו חמוניות... דוגמה מושלמת למעמד עולה: 'הכול יהיה טוב יותר, שמע לי, הוד מעלתך. הישרים והמוכשרים יוכלו להתקדם, השאר יישאר כשהיה'. על זה חושב פבריציו: 'זה אפוא כל מה שהם רוצים, הליברלים הקרתנים האלה. להשיג רווחים ביתר קלות... הרבה יקרה, אבל הכול לא יהיה אלא קומדיה בלבד... חוץ מחילופי מעמדות לא מורגשים' (הציטוטים מעמ' 32'30'). עמדה דרמשמעית זו ביחס למהפכה האיטלקית היא כנראה הביטוי הנכון ביותר לאופן החשיבה של מחבר "הברדלס".

ב־1943 הופצץ ארמונה של המשפחה בפלרמו על ידי מטוסים בריטיים. למפדוזה איבד את היקר לו מכול: את הבית שאהב (המתואר לפרטי־פרטים בחיבור "מחוזות ילדותי", בעמ' 256'217 בספר הנוכחי) ואת הספרייה העשירה שלו. הוא הצליח להציל מבין ההריסות את יצירת האמנות החשובה שהייתה ברשות המשפחה: ציור של האמן בן תקופת הרנסאנס פליני. אחרי המלחמה שבו בני הזוג מאנגליה לפלרמו ושם חיו עד למותו של ג'וזפה ב־1956.

בשנותיו האחרונות היה למפדוזה מעין מורה ו'אב רוחני' לחוג צעירים שעסק בהגות פילוסופית ובפעילות רוחנית דומה. הדודן המאומץ שלו, ג'ואקינו לנצה טומאזי, היה בן אותו חוג. מאמר של חוויאר מריאס מתאר אותו בשנים אלה: "הוא היה בעיקר קורא ללא שבעה וכפייתי. מכריו המעטים נדהמו תמיד מן הידע האנציקלופדי שלו בתחומי הספרות וההיסטוריה... קניית ספרים היתה כמעט ההוצאה היחידה שלו וההנאה העיקרית של חייו... הוא היה לוחץ את ידו של אדם שהוצג בפניו מבלי להביט בפניו: הוא היה ביישן, מסוגר ונוגה... אבל בחברת ידידיו המעטים ותלמידיו המעטים עוד יותר הוא היה איש שיחה מבריק, מדויק ותמיד סרקסטי במקצת...". תכונות אלו, הברק והסרקזם, באות לידי ביטוי מלא גם בכתביה שלו. סיפור אחר מדגים את האקסצנטריות שלו: במקום להפקיד את שטרות הכסף בבנק היה נוהג להחביא אותם בין דפי הספרים שלו. אחר כך לא זכר בדיוק היכן וכמה... מי יודע אילו אוצרות כסף נשרפו בפלאצו למפדוזה בפלרמו יחד עם אוצרות הספרים ב־1943.

כתב היד של הספר נדחה על ידי כל הוצאות הספרים החשובות באיטליה. רק אחרי מותו שלחה אלמנתו של למפדוזה את כתב היד אל ג'ורג'ו בסאני, הסופר היהודי איש פרארה, המוכר מספרו "הגן של פינצי קונטיני". בסאני היה עורך בהוצאת פלטריני, ובזכותו זכתה ההוצאה במכרה הזהב שהספר הפך להיות מיד לאחר פרסומו. למפדוזה נפטר כמעט שנה לפני כן ולא ראה את הצלחתו של הספר שכתב. התרגום המחודש רענן ומותאם לעברית בתיימונו, אם כי פה ושם יש בו צליעות קטנות ומעקשילשון. חבל שהצירוף של המתרגמת המקורית ושל אמציה פורת לא הביא לניכושם של עשבים שוטים אחדים ומספר שגיאות דפוס. עיינתי במהדורה משנת 1957 ומצאתי גם אותה טובה ורעננה, היום כמו אז. נראה שפנינה בת־שלה עשתה עבודה מצוינת גם לפני 50 שנה. ■